

Л.І. Рековець, Е.С. Павлін

СВІТОВИЙ АРХЕОЗООЛОГІЧНИЙ КОНГРЕС У ПАРИЖІ: ПІДСУМКИ І ПЕРСПЕКТИВИ АРХЕОЗООЛОГІЇ В УКРАЇНІ

У серпні 2010 р. в Парижі в університеті П'єра і Марії Кюрі відбулося досить поважне зібрання археозоологів світу. Основним організатором конгресу був Національний музей історії природи (Muséum National d'Histoire Naturelle) в особах професорів Jean-Denis Vigne, Marylene Patou-Mathis, Cristine Lefevre, Stephane Pean. Сьогодні ця наукова установа є комплексом музеїв, має свою історію та відома власними багатими колекціями і окремими експозиціями з еволюції тварин і рослин, мінералогії та петрографії, палеонтології та остеології. До цього комплексу належить також відомий у світі Королівський ботанічний сад (Jardin des Plantes), в якому свого часу була утверджена вершина біологічної думки на зламі XVIII—XIX століть. Тоді тут працювали, генерували ідеї і обґрунтовували свої наукові погляди всесвітньовідомі вчені і дослідники: Генрі (Анрі) Беккерель — відкривач радіоактивності (1896 р.), Жорж Луї Бюфон (автор 36 томів природничої історії, 1749—1788 рр., та гіпотез про походження Землі), Жан Багіст Ламарк — засновник зоології та автор першої теорії еволюції, Жорж Кювье — засновник палеонтології та автор теорії катастроф і закону кореляції органів, Жофруа Сент-Ілер — автор принципів аналогії та гомології та ще багато не менш відомих вчених. Пам'ятники, бюсти, меморіальні дошки та живі дерева (наприклад, бук, посаджений Бюфоном, багатівікові пальми в тепицях) усе тут нагадує і відтворює не тільки історію природи, але і реальну та багатівікову історію музею та його вчених — авторів вагомих наукових теорій. У круглому залі саду «Амфітеатр», в якому довелося робити доповідь першому автору, і донині чути відлуння гострих дискусій, які точилися тоді між видатними вченими Франції, про що тут нагадують золотом вписані їх імена.

Майже 800 учасників конгресу з усіх континентів включали імена як видатних вчених-

археозоологів, так і (поки що) маловідомі або і зовсім незнані імена. Близько 80 % учасників — це молоді й перспективні дослідники фаун плейстоцену і голоцену, які привезли з собою нові ідеї, досить цікаві матеріали, дані і факти, нові підходи і методики опрацювання остеологічних решток, нові аналітичні погляди на історію формування фаун, історію мисливства і процеси одомашнення тварин. Вважаємо це найбільшим досягненням конгресу.

Програма засідань, заслухані доповіді та опубліковані матеріали у вигляді тому абстрактів засвідчують, що наукова проблематика археозоологічних досліджень у світі актуальна, надзвичайно широка та різноманітна. Переважно це традиційні історико-фауністичні дослідження, пов'язані зі встановленням якісного та кількісного складу фауни і визначенням джерел концентрації решток у місцезнаходженнях. Це ті дослідження, які спираються на результати розкопок на місцях стоянок людей палеоліту та історичної епохи — голоцену. Майже половина доповідей і повідомлень були присвячені цій та подібній до неї проблематиці, серед яких значний інтерес викликали повідомлення про нові стоянки людей та місцезнаходження фауни в Сибіру, Азії та на американських континентах.

Другу групу досліджень можна окреслити як аналіз стану динаміки фаун та їх роль у формуванні суспільства на різних етапах його становлення. Вони пов'язані з історією та реконструкцією діалогових стосунків у системі співіснування «людина—тварини», процесами приручення та одомашнення тварин, породостановленням. Результати таких досліджень дозволяють об'єктивніше оцінити історію розвитку суспільства та його вплив на фауну (чисельність, розселення, вимирання), глибше зрозуміти питання певної залежності людини від тварин, що становить немов зворотний бік таких взаємостосунків. У підсумку це відтво-

рює не тільки історію впливу людини на природу, але й характеризує всезростаючу інтенсивність такого впливу, завдяки використанню досконаліших знарядь праці.

Третя група — це результати детальних досліджень морфологічних змін кісток тварин у процесі приручення, одомашнення та породостановлення видів у окремих таксономічних групах, наприклад, таксонів собачих, парно- і непарнокопитних, птахів та ін. Допоміжними виступають дані статистичних методів опрацювання матеріалів, які дозволяють встановити напрями таких змін у часі та залежно від регіонів. Ці питання були широко висвітлені в доповідях.

Нарешті, глибші — гістологічні дослідження, які пов'язані зі зміною структури кісток диких і свійських тварин, а також дослідження на основі молекулярно-генетичних даних з визначенням структурних змін на рівні ДНК склали особливу групу дискусійних проблем конгресу. Вивчення ДНК знаходиться ще на початковій стадії входження в археозоологію, адже вимагає досконалого сучасного технічного обладнання, яке нині доступне тільки окремим науковим установам. Спеціалістів цього наукового напрямку теж бракує. Результати таких досліджень вражаючі, вони науково вагомі, обґрунтовані, а сам напрям дуже перспективний. Вони стосуються різноманітних сфер досліджуваної проблематики, а саме: уточнення стосунків філогенетичних в окремих таксономічних групах, пізнання особливостей породостановлення видів, окреслення центрів походження свійських тварин, визначення шляхів міграції людей і фауни та ін.

Важливе місце в роботі форуму займали регіональні дослідження дуже різноманітної тематики. Це, наприклад, окремі регіони Східної та Західної Європи, Китаю, Японії, Індокитайського регіону. Деякі секційні засідання теж були пов'язані переважно з регіональними проблемами, як, наприклад, археозоологія Африки, Ісландії, Центральної і Східної Європи, неотропічної зони. Синтетичний підсумок результатів засвідчує, що активний стан розвитку регіональної археозоології нині є науково різнонаправленим і скерованим переважно на соціальну археозоологію. Вона здебільшого пов'язана з біоценотичним характером досліджень, включаючи вивчення динаміки рослинності, використання давніми людьми молюсків, еволюції паразитів і їхніх господарів, зміни в часі інших складових компонентів біоти чи екосистем у цілому.

Окремі сесійні засідання були також присвячені проблемам тафономії місцезнаходжень

фауни плейстоцену і голоцену, з'ясування особливостей генези танато- і тафоценозів, аналізу залежностей спільного знаходження кісток і артефактів та, в зв'язку з цим, характеристики поведінки людей у процесі утилізації здобичі та використання ними знарядь праці. Учасники конгресу виявили великий інтерес до цієї тематики, особливо якщо вона торкалася місцезнаходжень різних археологічних культур часу пізнього плейстоцену.

Особлива увага була також звернена на характер взаємин людини і природи (переважно тварин) і реконструкцію умов існування людини і тварин у різні часи і у різних регіонах. Це, безумовно, визначило певні етапи в формуванні суспільства та його структури, а також окреслило рівні вдосконалення його матеріальної культури (артефактів). У такий спосіб були охарактеризовані переважно місцезнаходження пізнього плейстоцену та голоцену Старого Світу, включаючи елементи біогеографії та шляхи розселення тварин і впливу на ці процеси кліматичних умов. Тут варто підкреслити і приємно відзначити, що багато зарубіжних колег у своїх доповідях і повідомленнях постійно зверталися до матеріалів з відомих не тільки в Україні стоянок — таких як Межиріч, Мізин, Гінці, Добраничівка, Анетовка, Меджибож, Королеве та цілої низки печерних захоронень Криму, а також місцезнаходжень мезоліту і неоліту Причорномор'я.

Не залишилися поза увагою учасників конгресу і такі питання як роль людини в становленні та існуванні, включаючи вимирання окремих таксонів, наприклад, хижих ссавців, оленів, мамонтів, верблюдів і практично всіх груп одомашнених копитних. Доповіді з цієї тематики завжди супроводжувалися запитаннями та гострими дискусіями.

Певна частина доповідей була присвячена проблемам біогеохімії решток, біометрії та новим методам дослідження, а також методикам проведення польових досліджень, зберігання та колекціонування матеріалів, музейній справі. Програма конгресу не передбачала екскурсій на окремі місцезнаходження фауни.

У дискусії, яка постала після доповіді першого автора (співатор В.М. Степанчук), досить чітко вимальовалася позиція учасників про відсутність спільних, зокрема й міжнародних, наукових проектів і програм щодо утвердження важливого значення Причорноморського регіону, включаючи Україну, в пізнанні зв'язків між людьми в процесі формування суспільств, їх культур і фауністичних стосунків. Наголошувалося на необхідності пошуків нових, переконливіших фактів

і доказів для чіткішого окреслення тієї вагомої історичної ролі, яку відіграв цей регіон Східної Європи (Україна) в загальній історії формування суспільств Західного, Східного і Північного Причорномор'я. Археологія як і археозоологія всього Причорноморського регіону (включаючи прилеглі до нього країни) це регіон постійної зацікавленості багатьох вчених світу, тут перехрещувалися шляхи міграції фаун, людей, суспільств, відбувався бурхливий розвиток культур і їх занепад, народжувалися нові стосунки і поставали нові засади господарювання.

Археозоологія в Україні. Нині можна однозначно стверджувати, що археозоологічні дослідження в Україні переживають часи відносного спокою і врівноваженої стабільності. Започатковані О.О. Браунером ще наприкінці XIX ст., вони знайшли своє продовження в роботах вітчизняних авторів — І.Г. Підоплічка, В.Й. Цалкіна, В.І. Бібікової, Н.Г. Білан, М.А. Воїнственського, А.С. Уманської, В.А. Топачевського, Н.Л. Корнієць і інших дослідників. Результати їх досліджень і зараз з успіхом використовують вітчизняні та зарубіжні спеціалісти-археозоологи про що свідчить рівень цитувань їхніх праць і ставить регіон півдня Східної Європи в ряд одного з важливих у ланцюгу пізнання історії суспільств і фаун.

Кінець другої половини XX ст. позначився значним спадом наукового інтересу до археозоології і це тоді, коли на той час, як і нині, Україна диспонує досить цінними матеріалами з цілої низки відомих у світі місцезнаходжень фауни зі стоянок людей голоцену і пізнього плейстоцену. Складно відповісти на запитання, чому нині в Україні реально і результативно працюють тільки два археозоологи (не думаю, що більше їх не потрібно) — Олег Петрович Журавльов з Інституту археології НАН України, Київ (теріофауни голоцену) та Андрій Володимирович Старкін з того ж інституту, Одеса (теріофауни пізнього плейстоцену). Останнім часом до цих робіт підключилися Олена Секерська, Одеський універ-

ситет ім. І.І. Мечникова (визначення решток з археологічних стоянок), Світлана Тайкова з Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена, Київ (випокні птахи голоцену), а також фахівці-початківці Олег Синюк (Чернігів) та Олена Федорченко (Київ). В Україні нині реального археозоологічного матеріалу більш ніж достатньо, і він з кожним роком поповнюється, проблематика досліджень — невичерпна, методики робіт постійно вдосконалюються, а ось аналітичні остеологічні опрацювання та синтетичні результати повинні відповідати світовому рівню. Це відчувається після заслуханих доповідей і дискусій, а особливо після спілкування зі спеціалістами різних напрямів і з різних регіонів.

Для порівняння вкажемо, що, наприклад, із сусідньої з Україною Польщі на цьому зібранні були присутні 12 спеціалістів-археозоологів (з України тільки один), які представили свої досить цікаві матеріали у вигляді доповідей та постерів. У них функціонує археозоологічне товариство (проф. Даніель Маковецькі), яке майже щороку організовує конференції з проблем археозоології та середовища, видає відповідні матеріали та визначає перспективи розвитку цього наукового напрямку.

Висновок напрашується один — за такого багатства матеріалу та даних, археозоології Україна повинна займати вагоміше місце в світовій археологічній та палеонтологічній (палеотериологічній) науці. З такою досить багатою археологією та не менш багатою археозоологією, що продемонстрували світові значні досягнення, та в контексті утвердження самостійності і незалежності держави, в Україні (Київ) повинен функціонувати новий сучасний археологічний музей (можливо, на теренах загальностворюваного на Печерську культурно-історичного комплексу) з вичерпною археозоологічною експозицією. Без сумніву, багата археологічна історія України повинна бути представлена в експозиції значно повніше, більш сконцентровано і сучасно.

Л.І. РЕКОВЕЦЬ, Е.С. ПАВЛІНА